

4. Лавриненко О.В. Правовая и социальная защита работников органов внутренних дел Украины / О.В. Лавриненко. – Х. : Знание, 1999. – 590 с.

5. Духно Н.А. Понятие и виды юридической ответственности / Н.А. Духно, В.И. Ивакин // Государство и право. – 2000. – № 6. – С.12–17.

6. Василенко И.А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия: учебн. пособие / И.А. Василенко. – М. : Издательская корпорация «Логос», 2000. – 200 с.

7. Про державну службу: Закон України № 889-VIII від 10.12.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

8. Передерій О.С. Дисциплінарна відповідальність як складова правового статусу поліції країн континентальної

правової сім'ї (загальнотеоретична характеристика на прикладі Німеччини) / О.С. Передерій // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: Серія «Право». – 2008. – № 1. – С. 137–141.

9. Про інформацію: Закон України № 2657-XII від 02.10.1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

11. Кримінальний Кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

УДК (342.9-057.36)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Шкуропацький О. І.,

здобувач кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

Анотація У статті досліджено поняття «адміністративно-правового статусу офіцерського складу Збройних Сил України як суб'єкта соціального захисту». Проаналізовано поняття «правового статусу» та «адміністративно-правового статусу», а також їх співвідношення. Значну увагу приділено розкриттю правової природи поняття «офіцерського складу Збройних Сил України». Надано визначення поняттю «адміністративно-правового статусу офіцерського складу Збройних Сил України як суб'єкта соціального захисту», висвітлено структуру зазначеного правового статусу офіцерського складу Збройних Сил України.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, соціальний захист, правовий статус, офіцерський склад, структура, Збройні Сили України.

Аннотация В статье исследовано понятие «административно-правового статусу офіцерского состава Вооруженных Сил Украины как субъекта социальной защиты». Проанализированы понятия «правовой статус» и «административно-правовой статус», а так же их соотношения. Особое внимание уделено раскрытию правовой природы понятия «офицерского состава Вооруженных Сил Украины». Даны определения понятию «административно-правового статусу офіцерского состава Вооруженных Сил Украины как субъекта социальной защиты», раскрыта структура указанного правового статусу офіцерского состава Вооруженных Сил Украины.

Ключевые слова: административно-правовой статус, социальная защита, правовой статус, офицерский состав, структура, понятия, Вооруженные Силы Украины.

Annotation The definition of «administrative-legal status of officers of the Armed Forces of Ukraine as a subject of social protection» is researching in the article. The study analyzed the definition of «legal status» and «administrative-legal status», and the ratio between them. Special attention is paid to the disclosure of the legal nature of the «officers of the Armed Forces of Ukraine». The definition of «administrative-legal status of officers of the Armed Forces of Ukraine as a subject of social protection» was provided and the structure of this legal status of the army officers was highlighted in the article.

Key words: administrative-law status, social protection, law status, officers, structure, definition, army officers, Armed Forces of Ukraine.

Проходження служби офіцерами в Збройних Силах України є особливим видом діяльності, яка передбачає здійснення певного кола функцій, спрямованих на забезпечення суверенітету, цілісності та зовнішньої безпеки держави.

Особливий напрям та зміст діяльності офіцерів Збройних Сил України обумовлює особливе ставлення до офіцера Збройних Сил України в суспільстві як особи-носія певного статусу, яка

здійснює функції, що є одними з найважливіших для суспільства та держави в цілому.

Досліджуючи особливий статус офіцерського складу Збройних Сил України слід звернутися, перш за все, до поняття статусу як такого, та визначити сутність цієї категорії.

Слово «статус» у перекладі з латини (status) означає стан чого-небудь або кого-небудь, становище, правове становище громадянина або юридичної особи [1, с. 454].

Відповідно до глумачного словника української мови, статус – це становище індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп в системі [2, с. 1387].

Правовий статус відповідно до тлумачного словника – це правове становище громадян, державних і громадських органів, міжнародних організацій тощо [2, с. 1387].

У Великому енциклопедичному словнику правовий статус визначено як встановлене нормами права становище його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків [3, с. 655].

Проте для більш ґрунтовного визначення розуміння правового статусу доцільно звернутися до визначень юридичної науки, яка, до речі, також неоднозначно розуміє сутність зазначеного поняття.

Складні зв'язки між державою та індивідами, а також між індивідами у державно-організованому суспільстві фіксуються державою у юридичній формі – у формі прав, свобод та обов'язків, зазначає Н. М. Онищенко. На його думку у своїй єдності саме вони складають правовий статус індивіда, який, у свою чергу, відображає особливості соціальної структури суспільства, рівень демократії та стан законності. Правовий статус як юридична категорія не лише визначає стандарти можливої та необхідної поведінки, що забезпечують нормальну життєдіяльність соціального середовища, а й характеризують реальну взаємодію держави та особи [4, с. 366].

О. Ф. Скакун визначає правовий статус людини (від лат. «status» - положення, стан) - юридично закріплене становище людини в суспільстві, відповідно до якого фізична особа як суб'єкт права вступає у правовідносини, координує свою діяльність і поведінку в суспільстві [5, с. 56].

Ю.І. Мигачов визначає правовий статус як сукупність прав, свобод, обов'язків та відповідальності, інтересів особистості, які закріплені та гарантовані законом [6, с. 33].

Проте, деякі науковці дають більш широке визначення поняттю правового статусу, включаючи в його зміст такі складові як громадянство, правосуб'єктність, принципи тощо. Так, на думку Л. Д. Воеводіна, до структурних елементів поняття правового статусу відносяться громадянство, правосуб'єктність, принципи, права, свободи й обов'язки, гарантії, юридична відповідальність та правове оформлення [7, с. 27]. Подібної ж думки дотримується О.В. Малько, який зазначає, що ядром правового статусу є права та обов'язки, проте до структури цього поняття також входять законні інтереси, правосуб'єктність, громадянство, юридична відповідальність, правові принципи тощо [8, с. 103].

Проте, слід зазначити, що обсяг поняття правового статусу має, перш за все, включати лише ті складові, які безпосередньо пов'язані з суб'єктом права, якого наділено таким статусом, та підкреслювати риси, що обумовлюють особливість його становища. Тобто суб'єкт права, за сукупності певних обставин набуває певних особливих рис свого правового положення у суспільстві та, як наслідок, наділяється правовим статусом саме через ці, властиві лише зазначеному суб'єкту (категорії суб'єктів) риси. Проте, обставини, за яких зазначений суб'єкт набув цих рис, є факторами, що спричиняють набуття правового статусу. Однак, вони знаходяться поза обсягом поняття правового статусу, а отже не

можуть бути включені до змісту поняття правового статусу.

Таким чином можна сказати, що складовими правового статусу є тільки ті риси, які в сукупності характеризують правове становище саме цього суб'єкта права та виділяють його поміж інших суб'єктів, яким зазначена сукупність рис не властива.

Підсумовуючи зазначене, можна сказати що правовий статус – юридично визначена сукупність правових ознак, що властива суб'єкту права (категорії суб'єктів) та вирізняють його особливе становище порівняно з іншим суб'єктами. До таких складових слід віднести права, свободи та обов'язки. Всі інші елементи або обумовлюють виникнення правового статусу, або є похідними від правового статусу, а отже не включаються до обсягу змісту цього поняття, оскільки є наслідком правового статусу.

Повертаючись до питання адміністративно-правового статусу офіцерського складу Збройних Сил України слід приділити увагу розумінню категорії «офіцерський склад».

Нажаль, чинне законодавство прямо не визначає поняття «офіцерський склад». Проте стаття 20 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» визначає основні ознаки, які мають бути властиві особам офіцерського складу за допомогою переліку категорій осіб, яких може бути зараховано на контрактній основі до осіб офіцерського складу [9].

Існують думки, що поняття офіцерського складу слід розуміти як адміністративно-правову категорію осіб, які мають спеціальну військову підготовку, освіту та персонально присвоєні офіцерські звання.

Зазначене визначення розкриває поняття не через кількісний критерій, а підкреслює категоріальний адміністративно-правовий характер поняття та підкреслює ознаки, якими мають володіти особи офіцерського складу. Проте, воно, знову ж таки, визначає поняття офіцерського складу через осіб, що до нього входять, не звертаючи увагу на функціональний аспект офіцерського складу як окремої особливої ланки особового складу Збройних Сил України.

Логічно буде зауважити, що поняття офіцерського складу не можна визначити через перелік осіб, що можуть зараховуватись на службу до офіцерського складу. Офіцерський склад слід розглядати як окрему одиницю, яка має самостійне значення в системі Збройних Сил України, та на яку покладено певні особливі функції, які відрізняються від функцій, що виконуються іншими категоріями військовослужбовців.

До осіб офіцерського складу Збройних Сил України належать громадяни України, яким присвоєно військові звання від молодшого лейтенанта і вище. Особам офіцерського складу присвоюються армійські та корабельні звання [10].

Військове звання визначає положення (права, обов'язки) одних військовослужбовців по відношенню до інших військовослужбовців. Той, хто має будь-яке старше військове звання уповноважений до виконання командних функцій над іншими військовими особами у точно визначеному обсязі [11, с. 147-148].

Відповідно до словника, офіцерами в армії та флоті вважаються військовослужбовці, що мають військове звання керівного складу [12]. Виходячи з цього, слід підкреслити, що офіцерський склад це категорія військовослужбовців, яким присвоєне військово звання, яке наділяє їх керівними функціями.

Для визначення керівних функцій, які покладено на офіцерський склад доцільно звернутися до Статутів Збройних Сил України якими визначаються коло обов'язків керівників (командирів (начальників)) підрозділів Збройних Сил України.

Відповідно до положень ст. 58 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України командир (начальник) є єдиначальником і особисто відповідає перед державою за бойову та мобілізаційну готовність довіреної йому військової частини, корабля (підрозділу) за забезпечення охорони державної таємниці; за бойову підготовку, виховання, військову дисципліну, морально-психологічний стан особового складу; за внутрішній порядок, стан і збереження озброєння, боєприпасів, бойової та іншої техніки, пального і матеріальних засобів; за всебічне забезпечення військової частини, корабля (підрозділу); за додержання принципів соціальної справедливості [13].

Цією статтею визначено функції, здійснення яких покладено на командирів (начальників) підчас повсякденної діяльності.

Функціональні обов'язки, що покладені на командирів підчас ведення бойових дій, регламентовані Бойовим статутом Збройних Сил України (ч. 1-3), відповідно до положень якого командири різного рівня відповідають за організацію та управління боєм, прийняття рішень, бойову готовність, підготовку підрозділу до дій та успішне виконання бойового завдання у встановлений термін, а також за виховання, військову дисципліну і морально-психологічний стан особового складу. Слід зазначити, що обов'язки та функції керівників підрозділів Збройних Сил України розподілені у статутах досить хаотично, що, перш за все, обумовлено напрямом служби, яку регламентує статут.

На офіцерський склад Збройних Сил України покладається повна відповідальність за невиконання або неналежне виконання зазначеного кола функцій. Зазначена відповідальність є досить вагомою, оскільки від правильного напряму діяльності командирів, правильного прийняття рішень залежить не тільки загальний, матеріальний та технічний стан підрозділу, бойовий дух, професійність та бойова готовність особового складу, але й успішність бойових операцій, розмір втрат підрозділу підчас проведення бойових дій, життя й здоров'я особового складу та мирного населення, і як загальний наслідок – суверенітет та безпека держави.

В юридичній науці визначенню поняття офіцерського складу досі не приділялося значної уваги. Як правило, особи офіцерського складу розглядаються в межах загального поняття «військовослужбовець», та не виокремлюються в самостійну категорію, наділену певним особливим статусом. Проте, дослідивши особливості функцій, напрямів діяльності та відповідальності, які

покладаються на осіб офіцерського складу та не притаманні іншим категоріям військовослужбовців, можна прийти до висновку, що офіцерський склад – це особлива адміністративно-правова категорія особового складу Збройних Сил України, яка має спеціальну професійну військову підготовку та освіту, та на яку покладено здійснення функцій організації, управління, контролю та прийняття рішень у сфері оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, за виконання яких несе повну відповідальність.

Високий рівень вимог, які застосовуються до діяльності особи офіцерського складу, обумовлює особливий характер діяльності та наділяє її статусом обов'язку. Зазначений обов'язок виникає у офіцера Збройних Сил України під час несення служби та пов'язаний із забезпеченням ним у складі Збройних Сил України здійснення функцій організації, прийняття рішень, управління та контролю з метою забезпечення оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Тому, безумовно, відносини, які виникають між офіцерським складом Збройних Сил України та іншими військовими органами носять управлінсько-розпорядчий характер, та пов'язані із забезпеченням безпеки в державі, що особливо актуально в умовах ведення бойових дій на Сході країни та існування реальної загрози цілісності країни.

Зазначена ознака виокремлює діяльність військовослужбовців як особливу, та характеризує її як адміністративно-правову, підкреслюючи належність особи офіцерського складу до суб'єктів адміністративного права, професійна діяльність яких підпадає під дію адміністративно-правового регулювання.

Адміністративно-правовий статус є різновидом правового статусу, отже можна сказати, що адміністративно-правовий статус є частиною правового статусу, який є ширшим за значенням [14, с. 196]. Поняття адміністративно-правового статусу в юридичній науці визначають як встановлені законом й іншими правовими актами сукупність прав і обов'язків суб'єкта права, що гарантують йому участь в управлінні державними справами і задоволення публічних та особистих інтересів через діяльність державної влади та органів місцевого самоврядування [15, с. 156].

Поняття адміністративно-правового статусу особи офіцерського складу Збройних Сил України звужує зміст поняття адміністративно-правового статусу як такого. Особливість правового становища особи офіцерського складу полягає в тому, що зазначені особи підчас виконання своїх функціональних обов'язків вступають в адміністративно-правові відносини як публічні особи, які діють в межах прав та обов'язків, якими їх наділено відповідно до звання та посади а також функцій та завдань військового підрозділу, в якому такі особи проходять службу.

На зміст та обсяг прав, свобод та відповідальності військового офіцера впливає низка факторів та обставин, зокрема особливості військової служби та специфіка обов'язків особи офіцерського складу, які характеризуються наявністю певних обмежень

стосовно деяких прав та свобод, детальною регламентацією побуту та порядку проходження служби, обов'язок неухильно виконувати накази в умовах високого ризику для життя та здоров'я особи.

Таким чином, слід підтримати погляд В.І. Кириленка, який виокремлює такі особливості правового статусу військовослужбовців: 1) особливі права й обов'язки встановлюються спеціальними актами законодавства, військовими статутами, наказами, настановами, інструкціями; 2) обмеження політичної діяльності (заборона участі в страйках, у політичних партіях); 3) обмеження свободи пересування (ст. 17 Закону України «Про Збройні Сили України», ст. 216 Статуту внутрішньої служби); 4) залежність обсягу правового статусу від посади та військового звання; 5) заборона займатися підприємницькою діяльністю; 6) суб'єктивне право на пільги; 7) особливий порядок притягнення до адміністративної, дисциплінарної і матеріальної відповідальності; 8) військовослужбовці виступають як спеціальний суб'єкт у складі військових злочинів [16].

Офіцери-військовослужбовці виступають особливим суб'єктом права соціального забезпечення у зв'язку зі своїм особливим правовим статусом, який характеризується додатковими правами, гарантіями особам, що перебувають на військовій службі, запровадженням деяких обмежень та покладенням на них додаткових обов'язків.

За визначенням Б.І. Сташкова до суб'єктів соціального забезпечення відносяться особи, за якими державою визнана соціально-забезпечувальна правоздатність і які законом наділені здатністю самостійно здійснювати належні їм права й обов'язки у сфері соціального забезпечення. Ними, перш за все, є фізичні особи та державні органи [17, с. 264].

Статус особи офіцерського складу Збройних Сил України можна охарактеризувати комплексом ознак, які характеризують адміністративно-правовий статус офіцера як суб'єкта соціального захисту. Цей комплекс включає в себе низку складових які діють за напрямом по вертикалі та по горизонталі. Вертикальна гілка має три складові: загально-правову, адміністративно-правову, спеціальну військово-правову.

Загально-правова гілка вертикальної складової статусу офіцерського складу Збройних Сил України характеризується тим, що офіцер Збройних Сил України є громадянином своєї держави, отже, як і будь-яка людина-громадянин України, він має загальний правовий статус особи та громадянина, що включає загальні права та обов'язки, які належать всім громадянам.

Проходження військової служби в офіцерському складі Збройних Сил України не позбавляє військового офіцера загально-правового статусу людини і громадянина, який закріплений Конституцією України. Наявність адміністративно-правової та спеціальної військово-правової складової у загальному статусі особи офіцерського складу покликане не звужити, а, навпаки, розширити та скорегувати правові особливості статусу військового офіцера. Таке корегування відбувається шляхом надання не тільки відповідних обов'язків, пов'язаних із виконанням поставлених перед офіцерами завдань,

але й додаткових прав, особливо в сфері соціального захисту, які забезпечують належну компенсацію витрат, обумовлених виконанням офіцером своїх обов'язків.

Адміністративно-правова гілка характеризується тим, що як і будь-який суб'єкт адміністративного права, особа офіцерського складу наділена спеціальним адміністративно-правовим статусом. Особливість такого адміністративно-правового статусу проявляється в тому, що в адміністративно-правових відносинах така особа виступає не як приватна особа, яка реалізує свої громадянські права й інтереси у сфері державного управління. Особа офіцерського складу, підчас участі в адміністративно-правових відносинах виступає як публічна особа, що реалізує свої права й обов'язки обумовлені її військовою посадою з метою здійснення функцій та завдань Збройних Сил України.

Військово-правова гілка характеризується особливим родом діяльності та характером функцій, покладених на офіцерський склад Збройних Сил України, які носять небезпечний для життя та здоров'я характер, а також пов'язані із ненормованим режимом праці, важкими умовами праці, в зв'язку з чим військовослужбовця наділено низкою додаткових соціальних прав.

Горизонтальна складова це права, обов'язки, відповідальність, тощо. Фактично це ті складові, які характеризують будь який правовий статус, а отже горизонтальні складові притаманні й усім трьом гілкам вертикальних ознак.

Таким чином, адміністративно-правовим статусом офіцерського складу як суб'єкту соціального захисту є встановлена законом й іншими правовими актами сукупність соціальних прав, свобод і обов'язків, якими наділяються особи офіцерського складу Збройних Сил України у зв'язку із виконанням ними спеціальних функцій з організації, управління, контролю та прийняття рішень у сфері оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, та пов'язаними з несенням служби, високим рівнем обмежень та відповідальності.

Не зважаючи на нестримне зростання значимості Збройних Сил України, а також підвищення уваги та зміни ставлення громадськості до осіб офіцерського складу, обумовлених війною на Сході України, зростає й кількість проблем, як на науковому так і на практичному рівні, пов'язаних із існуванням, діяльністю та забезпеченням стрімко зростаючої кількості особового складу. Замале приділення уваги в науці поняттю та правовому статусу офіцерського складу як такого, позбавляє можливості вирішення нагальних проблем як в сфері виконання зазначеної категорією покладених на них функцій, так і проблем у сфері повноцінної та ефективної реалізації соціальних прав осіб офіцерського складу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридический энциклопедический словарь / [гл. ред. А. Л. Сухарёв; редкол.: М. М. Богуславский др.] – 2-е изд., доп. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – 528 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел], 250 тисяч слів. – Київ–Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.

3. Большой энциклопедический словарь / [под ред. А. Я. Сухарёва, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских]. – М. : ИНФРА-М, 1997. – Вып. VI. – 790 с.
4. Теорія держави і права: Академічний курс : підручник / Н. М. Онищенко, О. В. Зайчук. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
5. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2004. — 856 с.
6. Мигачев Ю. И. Правовые гарантии реализации статуса военнослужащих: дис.. докт. юрид. наук : 20.02.03 / Ю. И. Мигачев. – М., 1999, - 564 с.
7. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России // Л.Д. Воеводин. [учебн. пособие.]. – М. : Изд-во МГУ, Издательская группа Норма –Инфра-М, 1997. – 304 с.
8. Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах: Учебно-методическое пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1999. – 272 с.
9. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/page>
10. Положення про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройних Сил України / Затверджено Указом Президента України від 7 листопада 2001 року № 1053/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 68. – Ст. 2039 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1053/2001>
11. Буличев А.О. Юридична конструкція адміністративно-правового статусу військовослужбовця Національної гвардії України.// Право і суспільство. – №3. – 2014. – С. 147-151.
12. Елишкин Н. И. Исторический словарь галлицизмов русского языка. Словарное издательство ЭТС, Москва, 2010.
13. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 548-ХІV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22-23. – Ст. 194 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/548-14>
14. Сердюк В. І. Адміністративно-правовий статус громадян України як різновид правового статусу // Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студ. юридичного фак-ту, м. Суми, 25 травня 2013 р. / Ред. кол.: А.М. Куліш, М.М. Бурбика, М.І. Логвиненко, В.М. Семенов, А.В. Баранова. – Суми: СумДУ, 2013. – С. 195-196.
15. Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. – 668 с.
16. Кириленко В. І. Соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей // Основи законодавства України: підручник / За заг. ред. В. І. Кириленка. – Вінниця : Нова книга, 2002. – С. 280-321.
17. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: навч. посіб. / Б.І. Сташків. – К.: Знання, 2005. – 405 с.